Видавниче Товариство
„УКРАЇНСЬКИЙ РУХ“.

В. КОРОЛЇВ.

ЯК ВИБІРАТИ КОНЯ

Й

ЧОГО ТРЕБА БЕРЕГТИ СЯ, ЙОГО КУПУЮЧИ

(з 16 малюнками).

Накладом видавничого товариства „Український Рух“ у Раштаті.
1917.

Видавниче товариство „УКРАЇНСЬКИЙ РУХ“.

В. КОРОЛІВ.

ЯК ВИБІРАТИ КОНЯ

Й

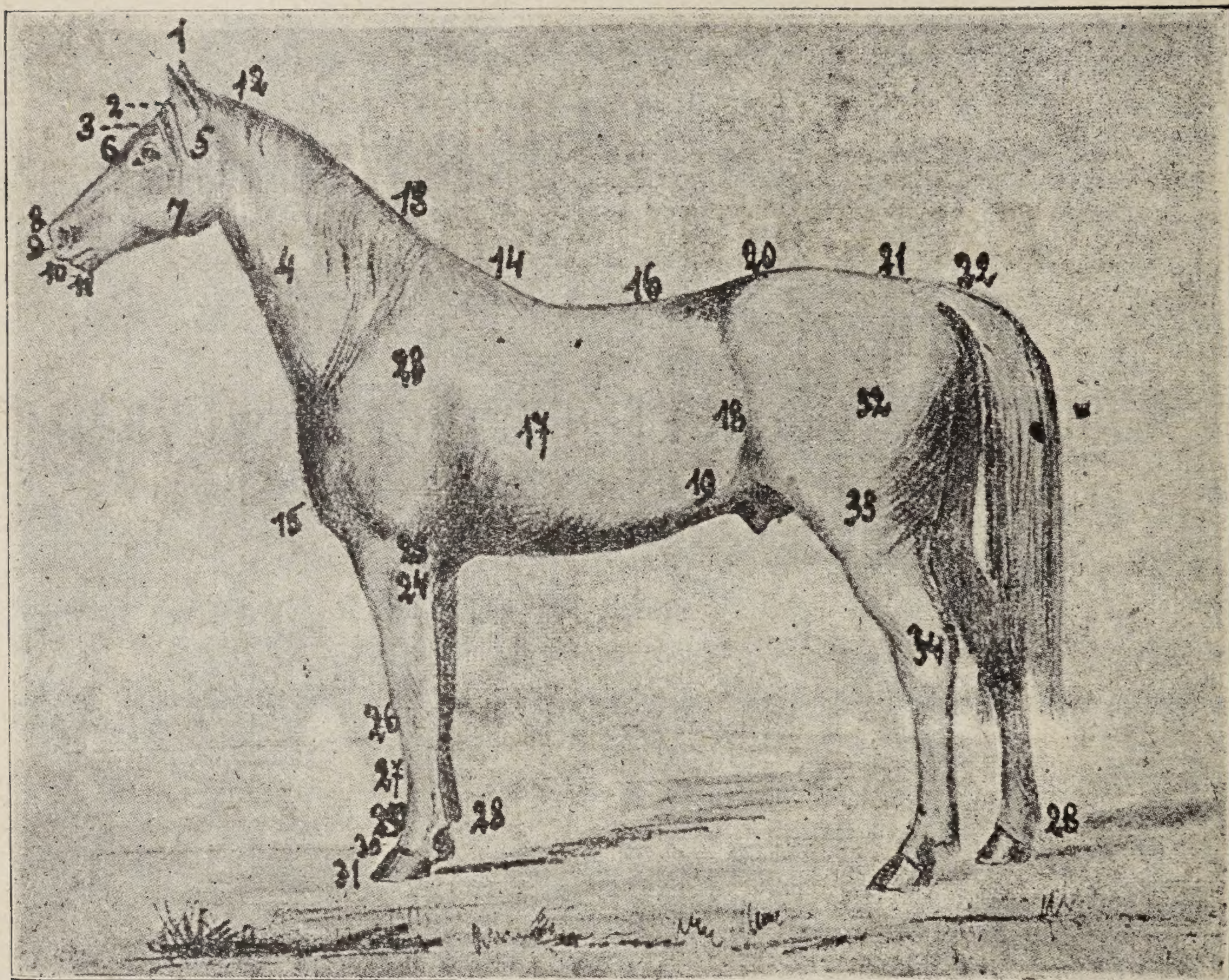
ЧОГО ТРЕБА БЕРЕГТИ СЯ, ЙОГО КУПУЮЧИ.

(З 16 МАЛЮНКАМИ).

РАШТАТ.
Накладом видавничого товариства „Український Рух“.
1917.

Як вибірати коня й чого треба берегти ся, його купуючи.

Малюнок 1-й.

1—вуха; 2—чубок; 3—лоб; 4—яремна (шийна) жила; 5—висок; 6—око; 7—вилиці; 8—ніс; 9—ніздря; 10—верхня губа; 11—спідня губа; 12—потилиця, або загривок; 13—грива; 14—холка (степ); 15—грудниця; 16—спина; 17—підпруга; 18—здухвина; 19—містина, де робить ся рівчак при запалах; 20—поясниця, або норки; 21—зад; 22—ріпиця і хвіст; 23—плече (лопатка); 24—підпліччя; 25—лікоть; 26—коліно; 27—цівка; 28—мичка; 29—путо, або бабка; 30—вінець, або вінчик; 31—копито; 32—стегно (окість).

Кінь—велика сила в хазяйстві і кожному селянинові, а найбільше хліборобові, ніяк обійти ся без нього не можна. Бо хоч воли мають і більшу силу проти кінської, але не до всякої роботи воли придатні: добрі коні роблять швидче від вола, та треба й те памятати, що одного вола нікуди не запряжеш, тоді як одна конячка може йти, чи під фіру, чи під возовицю, чи під борону. А ще тепер скрізь по селах почали заводити легкі плуги, борони, кінні молотилки,—то кінь і зовсім стає більше потрібним у хазяйстві, ніж воли. Через те кожний селянин і бажає мати в себе коний. Але не кожний тямить, як треба коний вибірати. Ще заможні хазяїни, котрі звикли ходити коло коний змалку, знають, чого треба додивляти ся; але ж бідні селяни, котрі повинні купувати собі коний по ярмарках, далебі, не всї тямлять, як треба вибірати коня й чого найбільше берегти ся.

Через те нерідко так і буває, що бідний чоловік скільки років складає копійку до копійки, щоб купити шкапину, піде на ярмарок, приторгує там яку конячку, наче й зовсїм добру, віддасть за неї чималі гроші, а як приведе її до дому та обдивить ся, не хапаючись, скрізь, гарненько—то аж сам здивуєть ся, що придбав таке ледащо: шкапа й стара, і сліпа, і з жовнами, і без ніг, або ще й з запалом.

І таке лихо може скласти ся зі всяким, хто не знає, як приступити до діла.

От, щоб оборонити ся від такої біди, треба добре знати, як слїд обдивляти ся коня, на що перше треба дивити ся, чого треба бояти ся; знати, де найчастїще бувають усякі вади та хороби, та треба уміючи коня випробувати. А найбільше слїд твердо памятати той порядок, котрого треба держати ся при оглядах, надто тодї, як коний купують по ярмарках у циганів, та баришників, бо цигани знають усякі способи, як заморочити та одурити й тямущого чоловіка, а найбільше такого, котрий добре не знає, як робить ся це дїло.

На ярмарок краще всього йти з вірним, знаючим чоловіком, щоб було з ким порадити ся та розпитати, бо, як каже приказка, „одна голова—добре, а дві—ще краще“. Та

у двох можна краще й роздивити ся: чого не вглядїв один, до того додивить ся другий, про віщо забув сам, те—дивись—нагадає товариш. По ярмарках ще треба стерегти ся не тільки самого баришника, чи цигана, котрий продає шкапу, а ще й тих людий, котрі завше збірають ся купою коло тих, хто торгуєть ся. Баришники всї тягнуть руку один за другого, і тодї, як продає один, другі обступають купою, мішають ся в торг, збивають покупця: одводять йому очі від тих вад, які має коняка, або навмисне набивають цїну, коли бачуть, що шкапина прийшла ся до вподоби покупцеві.

Таких людий нїколи не слїд слухати, а найпаче довіряти ся, краще слїд самому пильно дивити ся скрізь, та найлїпше там, де хазяїн не хоче показувати.

Щоб не прогавити чого негарного, треба, як уже сказано, розглядати коняку не цїлу разом, а по частинах та не хапаючись, по ряду: йти очима від вуха та аж до заднього копита. Зробити це, далебі, не так важко, як воно може показати ся на перший раз. Відомо, як тільки це запримітить той циган, котрий вивів на ярмарок товар із вадою, то він навмисне буде всякими способами збивати покупця з ряду, натякати йому то на те, то на друге; навіть і сам може вказати на деякі вади, щоби збити покупця з пантелику та зробити його ймовірним.

Але ж ті вади, котрі вкаже сам хазяїн, будуть невеликі, а які є важнїщі, то циган буде всяким способом норовити, щоби вони зостали ся незапримічені.

Це треба памятати, бо така циганська поведїнка примушує догадувати ся, що коняка має якунебудь тяжку ваду, котру циганові хочеть ся приховати.

Огляд коня слїд починати з голови.

Найперше треба обдивити ся **вуха.** Здорова коняка повинна держати вуха прямо: не спускати їх до долу, не насторожувати, та не тремтїти. Добра коняка рідко держить вуха по коровячому.

Люди примічають, що такі, спущені до долу (волячі) вуха бувають у тихих, плохих коний; одначе така прикмета справжнюєть ся не всяк час. Частїще буває, що конї, які б

вони баскі й не були, спускають вуха тоді, як на що занедужають; так само до долу держать вуха й коні дуже лініві. Коли ж кінь насторожує вуха та тремтить ними, особливо, як недалечко що зашелестить, то по тому можна догадуватись, що той кінь полохливий. Полохливими коні роблять ся найчастїще від короткозорости (близькорукости); такі коні, що погано бачуть, через те й тремтять вухами, щоби розпізнати вухом те, чого не добачають їх очі.

Иноді буває й так, що в коня одно вухо як слїд, а друге завше одвисає. Це буває в коний, розбитих паляриком (параліч). Одначе не слїд тільки дивити ся на вуха, треба ще неодмінно облапати їх руками.

Иноді буває так, що коняка на око зовсїм здорова, але як закладеш їй у вухо палець, вона наче й не поміча й нїскільки не тріпає вухами.

Це признака дуже негарна, й такої коняки не слїд купувати, бо вона запевне хоріє на о г л у м (водянку мізку).

Також треба неодмінно полапати й **за вухами**, аж до чубка, бо в тому місцї, де шия переходить у голову, не рідко бувають усякі опухи та болячки, котрі ховають ся під гривою, або вуздечкою. Цї пухлини дуже трудно, а иноді й зовсїм не можна загоїти. (Малюнок 16; 5).

Після того треба оглядїти **вилицї**. Гарні вилицї повинні бути широко розставлені, бо у тих коний, котрі мають такі вилицї, що близько сходять ся одна до другої, часто болить горлянка, бо вилицї давлять на неї, й особливо тодї, як коняка швидко біжить та дуже дихає. Щоби не болїло, такі коні високо задирають голову в гору, наче все дивлять ся на небо, чи на зірки, від чого їх і прозивають „звіздочотами“. Для упряжного (шорного) коня це чимала вада, але для сїльської тихої роботи такі коні годять ся.

Під вилицями треба пильно облапати **залози.**

У здорової коняки залози завше бувають невеликі, і їх не легко відшукати незнаючому чоловікові.

Як прикинеть ся ж яка пошесть—чи залозиця (мит), чи сап, то вони тодї дуже опухають, роблять ся більшими, болячими. Якщо кінь захворіє на сап, цї залози, окрім того, що роблять ся більшими, ще твердїщають і, буває, зливають

ся в одну грудку та й приростають до вилиць. Цього треба стерегти ся більш усього: бо сапата коняка не тільки сама повинна неминуче здохнути, а ще може передати пошесть людині, а від тієї пошести ніякі ліки не допоможуть.

Ніколи не слід забувати подивитись на **лоб** та **під чубок**, бо й там можуть трапитись якінебудь рани та садна, котрі бувають у полохливих коний, що зпрожогу бють ся головою, об віщо прийдеть ся. (Малюнок 16; 2, 1).

Пізнати, чи не хоріє коняка на **очі**, не легко. Через те слід пильно їх обдивляти ся й не инакше, як обоє, бо часто трапляєть ся, що одно око ціле, а друге хворе. Відомо, що циганові бажаєть ся хвору шкапу збути за здорову, то він і буде скільки мога старати ся, щоб покупець не вглядів цієї вади.

Очі випробовують так: перш усього дивлять ся, чи вони однакі; чи дуже витріщені, чи ні, чи ясні, чи з якиминебудь плямами; чи на верхніх віях багато маленьких зморщок та згорток. Все це має силу і служить признаками. У тієї коняки, котра одним оком бачить краще, а на друге слабше— одно яблуко буде кругліще від другого (баранкувате око). А якщо вона й обома бачить погано, то в неї на верхніх віях буває багацько дрібненьких складочок, котрі роблять ся від того, що вона дуже витріщає очі, щоб краще бачити. У иньчих коний, що слабіють на очі, по очах бувають розсипані маленькі плямки, або „каринки", і саме око робить ся сухим та не блискучим. Окрім того треба добре приглядати ся, чи не йде з очий багато сліз, чи не блима коняка дуже часто яким оком, чи під очима не позлипало ся вволосся, чи не позападали очі. Це останнє не так вказує на хворобу, як на старість. І, щоб не помилитись у літах, треба добре придивлятись, як глибоко позападали в коняки очі.

Крім оглядин неодмінно слід і облапати край очий, бо цигани та баришники, щоб не показати коняку старою, проколюють їй ті мішечки, що над очима та й надувають їх, або наливають у середину якогонебуть масла з воском („зпуск"), чи парахвину і від того позападалі містини вирівнюють ся й роблять ся мало замітними.

Одним оглядом не легко пізнати, чи бачить коняка на обидва ока, чи тільки на одно. Тоді роблять так: затуляють одно око рукою, а перед другим махають пальцем другої руки, наче хочуть ударити по окові. Якщо коняка бачить, то вона буде боятись і зажмуряти ме око. Так саме робить ся і з другим. Тільки не слїд, махаючи, черкати по окові, бо тодї й при хворобі хоняка буде клїпати однаково, як і зі здоровими очима.

Обдивившись **щелепи**—чи немає там, як кажуть „зубної нориції" або „фістули", (мал. 16; з) треба перейти до оглядин **носа.** Ніс треба оглядати дуже вважливо, щоб чого не прогавити та не віддати гроший за коняку, хору сапом.

Сап найлютїща кінська хвороба. Проти цієї пошести й правительство (уряд) і земство вживають усяких способів, щоб вона не розводилась поміж кіньми. Але, далебі, лїкарі не знають іще таких лїків, котрими можна було б допомогти захворілій скотинї—зостаєть ся тільки вбивати таких коний, щоб не роспускати хвороби. Через те земство постановило виплачувати гроші тим селянам, котрі сами признають ся ветеринарові, що в них конї хворіють на сап. Таких коний убивають, а хазяїни одержують від земства гроші, плачені за коняку. Сапата коняка може заразити й чоловіка смертельною хворобою, а тому треба дуже берегти ся, щоб на ярмарку не купити такого коня.

Ця хвороба перш усього помічаєть ся в носї. З носа тече клейкий гній, зеленкуватий, наче сопляк. Він засихає струпами на краях ніздрів і иноді буває змішаний із кровю. Деколи гній буває дуже вонючий. Поки коняка стоїть спокійно, гній держить ся в неї в носї, але ж, як вона чхає, то гній випадає з носа шматками. Окрім того, у серединї, на крилах, а найчастїще на перегородцї роблять ся невеличкі чирячки, котрі згодом можуть заростати, зоставляючи після себе рубцї, схожі на зірки. Буває й так, що чиряки роблять ся не тільки в носї, але й по всїй шкурі, і із них теж витїкає гній, а иноді буває й таке, що чиряки роблять ся скрізь по шкурі, а саме—в носї їх нема. Такий сап зветь ся лихим і його легко розпізнати, а от носового сапа пізнає, далебі, не кожний. Тут треба згадати ще й те, що говорило ся про залози. Сап найчастїще буває в лївій ніздрі—тодї

дуже опухає й ліва залоза; коли ж гній тече з правої ніздрі, то опухає й права залоза. Окрім того, у коня хворого на сап, часто буває кашель: коняка буває невесела, стоїть, схиливши голову, мало їсть, дуже худіє, иноді тремтить.

Цигани знають багато всяких способів, щоб скрити ту пошесть. Обмивають ніс, щоб не було видно чиряків; у ніздрі запихають губки, чи солому; перед тим, як вивести коняку на ярмарок, заставляють її чхати від табаки (нюхачки) й тим прочищають ніс. Набивають коневі морду, щоб він не підпустив покупця взяти за голову та обдивитись ніздрі.

Взагалї треба памятати, що як тільки буває який сумнів, то краще такої коняки не купувати, щоб часом не набрати ся великого лиха. Коли ж кінь дуже до вподоби, треба покликати ветеринаря, або поєднатись із продавцем, щоб через кілька днів вернути йому назад коняку, якщо в неї виявить ся хвороба.

Якщо в коня тече з носа, то, оглядаючи його, треба стерегтись замазати собі руки або одежу тими соплями, бо таким побитом сап може перейти на людину, котра від сапа помирає в страшенних муках. Окрім того після оглядин треба гарно змити руки. Далї усякому хазяїнові, що купив коня, знающі люди радять ставити його поки що тижнів на два окремо від других коний.

Окрім того в носї заводять ся ще такі опухи, котрі прозивають ся поліпами (мал. 16; 4). Ці поліпи ростуть, хоч і не швидко, але ж розростають ся здорово. Вони надавлюють із середини на носові кістки й не тільки нівечать коняцї голову, а ще й можуть визвати запал. Такій коняцї важко, або й зовсїм ніяк дихати, і через те вона не годить ся на швидкий хід. Якщо поліпи дуже розрослись, то їх не трудно розпізнати. Иноді буває так, що вони стремлять із ніздрів; коли ж їх не видно, то можна про них довідатись таким робом: треба заставити коняку пробігатись і тодї підставити їй на вершок коло носа долоню, тодї можна запримітити, що з однієї ніздрі йде, далебі, меньше пари, ніж з другої. Коли ж опух такий величезний, що з якогонебудь боку розпирають ся носові кістки, тодї вже зразу видно, що в коня є поліпи. Від цієї хвороби конї буває і здихають, але цей опух можна вирізати.

Далї слїд обдивляти ся **рот** та **губи**.

Треба памятати, що краще всього рот та губи розглядати тодї, як кінь буде без вуздечки, або й обротьки, бо як у ротї будуть вудила, то, чого доброго, не доглядиш ся до всього. Та й усю голову найкраще обдивлятись без усякої упряжі, бо цигани та баришники часто нарочито виводять коний на продажу в таких вуздечках, за якими не видко де чого. Так, наприклад, тим коням, що від старости вже не мають сили щільно затуляти рота, і в них відвисає спідня губа, цигани надївають таку вуздечку, щоб вона піддержувала губу. Хоч стару коняку можна пізнати й не тільки по губах—про те буде сказано далї,—але ж усе таки обдивляючись губи, треба помічати: чи не одвисає спідня губа ціла, або тільки з одного боку. Якщо одвисає ціла, то може коняка тільки стара, а якщо одна частина, то це вже погано, бо вказує на паляри к. (Мал. 16; 36). Такі конї не добре забирають їжу, а через те як їх не годуй—спадають із тїла. Треба знати, що деякі люті цигани так іще й не те роблять, щоб конї не опускали губ у долину перед тим, як вивести коня на ярмарок, вони наштрикують спідню губу товченим склом, або наколюють голками. Воно дуже боляче, і бідна шкапчина, не вгаваючи, ворушить губами, а через те й здаєть ся, що вона має губи як слїд.

Иньчі конї бувають, як кажуть, туговуздї, себ то такі, що не слухають ся нї поводів, нї віжок. Це те ж не гаразд, і цигани таким коням так само розверезкують губи. Одначе через який час коли скло повипадає, а рани позагоюють ся, конї знову роблять ся такими ж, як були й ранїще.

Щоб добре роздивитись **язик,** треба неодмінно самому його брати в руки й розглядати зі всїх боків, щоб не пропустити оком на йому яких ран, болячок, чи надрізів. Язик повинен бути чистий, бо всяка хвороба на йому, окрім того, що перебаранчає коневі їсти як слїд, ще дуже вадить, а иноді й зовсїм не гоїть ся. У серединї в ротї те ж треба додивляти ся, щоб не було яких небудь язвин, пухирів, або заїдів котрі роблять ся від нерівних та гострих зубів.

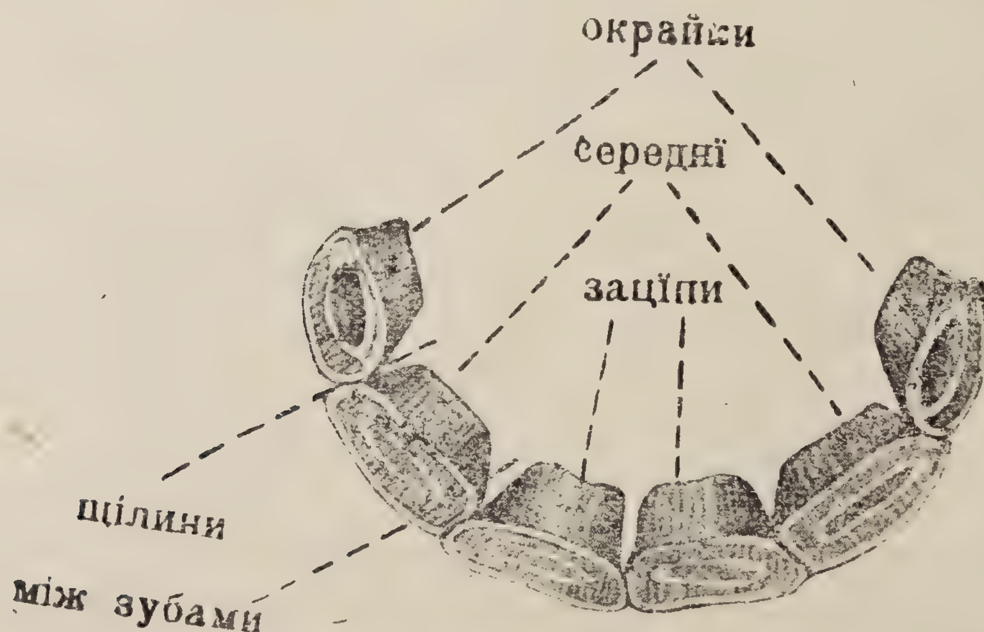
Оглядївши цїлу голову, треба найкраще обдивити ся **зуби.** Бо зуби, окрім того, що самі собою бувають не гарні й можуть вадити конядї—вони для неї тільки значать, що

метрика для людини. Як грамотна людина по метриці пізнає, скільки літ є її хазяїнові, так знающий чоловяга побачить по зубах, скільки років прожила яка коняка. Одначе й у метриці можна так позатирати письмо, що ніякий учений не розбере, що в їй надряпано; так само цигани та баришники вміють нівечити кінські зуби, щоб покупець не розпізнав по них, скільки коневі літ. Та воно й без циганських вигадок не легко довідати ся про літа, бо иньчі коні мають нерівні, попсовані зуби та ще й негарні звичаї. Попсовані зуби бувають як: або верхні щелепи випирають уперед, як у коропа (мал. 14-й), або ж спідні—як у щуки. Такі зуби не рівно стирають ся й через те можна помилитись у літах.

Тежсаме трапляєть ся, якщо деякі зуби коротчі або довші від других. А часто й самі коні нівечать собі зуби тим, що гризуть ясла, коновязи та иньше. На таких коний кажуть, що вони „з прикускою". Хоч це й не дуже вадить самим коням, але ж перебаранчає запевне розпізнати, скільки коняці буде років.

Щоб гарно обдивити ся зуби, неодмінно треба витягти на бік язика—тоді коняка дуже роззявляє рота й лекше дає обдивляти ся.

Кобила, зовсім доросла, має всїх зубів 36: по 18 у

Молошні (лошачі) зуби на другім році (малюнок 2-й).

кожній щелепі. У кожній щелепі розріжняють 6 передніх зубів, котрі звуть ся різцями, і 12 задніх, котрі прози-

вають ся корінними, або кутніми. Різці розміщують ся так: два передніх звуть ся заціпами, два бокових— середніми, і два крайніх—окрайками (мал. 2-й). Всї останні—чи верхні, чи спідні, звуть ся прямо кутніми.

Жеребці, окрім цих зубів, мають ще 4 ікли: по два в кожній щелепі.

Кінські літа розпізнають ся тільки по різцях, по тому, наскільки вони постирали ся від їжі.

Різці, як у людий, так і в коний бувають молошні (лошачі) і сталі (кінські). Молошні, що бувають тільки в молодих літах, далеко не похожі на сталі (мал. 2-й). Вони завжди бувають коротші й слабіщі від сталих; мають широкий, наче лопатка, верх і вужчають чим близче до коріння, від чого роблять ся схожими на клинці. Через це вони не пристають щільно один до другого й між ними зостають ся вугласті щілини. До того вони замітно біліщі від старих. Молошні зуби врештї випадають і заміняють ся сталими. Сталі зуби зостають ся вже на ввесь вік і з кожним роком роблять ся все иньчі та иньчі. На них виявляють ся такі признаки, по котрих і треба вгадувати конячі літа.

Лошата найчастїще родять ся зовсїм без зубів, але ж заціпи витикають ся між 1—5 днем. Поперед усього показуєть ся передній край зуба, а вже задній витикаєть ся, мабуть, через місяць. Середні різці прорізують ся під кінець першого, або й другого місяця, а окрайки—між 5—9 місяцями.

Молошні зуби, так же як і сталі, мають зверху ямки, котрі звуть ся чашечками. В молодих зубах ці чашечки

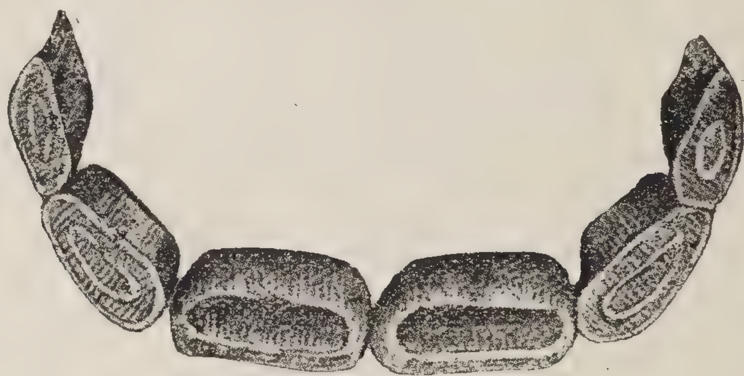
Постійні (кінські) різці.

Після двох з половиною років (малюнок 3-й).

мають гострі високі краї, котрі потім од їжі стирають ся. Це стирання в здорових зубах іде рівно, по ряду, і почи-

наєть ся воно зї спідньої щелепи. Першими починають стирати ся чашечки на заціпах,—це якраз буває в один рік (мал. 2-й). У півтора починають стирати ся середні зуби, а в 2 уже стирають ся чашечки й на окрайках. З двох з половиною років починають випадати молошні зуби й на їх місці витикають ся сталі (мал. 3-й). Сталі зуби витикають ся разом у верхній і спідній щелепі. Ця зміна йде аж до шостого року: у два з половиною висипають ся заціпи; через рік середні, а ще через рік і окрайки. Замісць тих, що випали, теж по ряду витикають ся й сталі зуби: першими заціпи, котрі й

Три роки (малюнок 4-й).

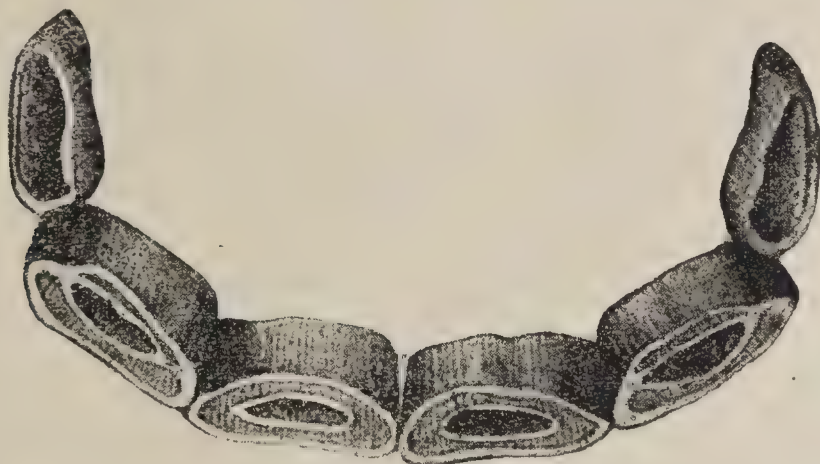

3½ роки (малюнок 5-й).

4 роки (малюнок 6-й).

вирівнюють ся до трьох років (мал. 4-й). Після трьох вони вже починають стирати ся, і в 6 літ гострі краї цих зубів стирають ся зовсім (мал. 9-й). Через рік те саме робить ся з середніми (мал. 10-й), а на восьмому році—і з окрайками (мал. 11-й). У девять стирають ся заціпи в верхній щелепі, у 10—середні, в 11—окрайки. Виходить, що в 12 років усі зуби в коняки будуть без чашечок. Далі вони теж не зостають ся

$4^1/_2$ **роки** (малюнок 7-й).

5 **літ** (малюнок 8-й).

6 **літ** (малюнок 9-й).

без переміни, але ж ці переміни не такі ясні, як до 12 років. Через те й кажуть, що тільки до 12 років і можна запевне

розпізнати, скільки коняка має літ. Далї вказати це не так легко. Тут слїд примічати не тільки те, як стирають ся ча-

7 літ (Малюнок 10-й).

8 літ (малюнок 11-й).

шечки, але й те, як переміняєть ся верхня часть зубів. До 12 років,—якщо дивити ся на зуби зверху, на чашку,—вони бувають круглуваті, одначе не зовсїм круглі, а наче здавлені впоздовж (овальні) (мал. 12, 1—2). Після дванацятого року вони роблять ся круглими (мал. 12, 3), а вже далї, років у 18, на всїх зубах виявляють ся по три вугли, й вони стають вугластими (трохкутні) (мал. 12, 4). Після цього, років у 22—24, зуби знову роблять ся круглуватими, одначе не в той бік, як були до 12 літ, а в поперек (мал. 12, 5). Після 24 літ вже ніякий учений не відгадає запевне, скільки конацї буде років від роду.

Оттак, як оце сказано, пізнають літа у кобил. У жеребцїв, крім усього, треба дивитись на икли, котрі прорізують ся після чотирох літ і стирають ся коло 12.

Окрім указаних перемін, на зубах бувають іще деякі иньчі признаки, по яких теж можна догадуватись про літа.

1

2.

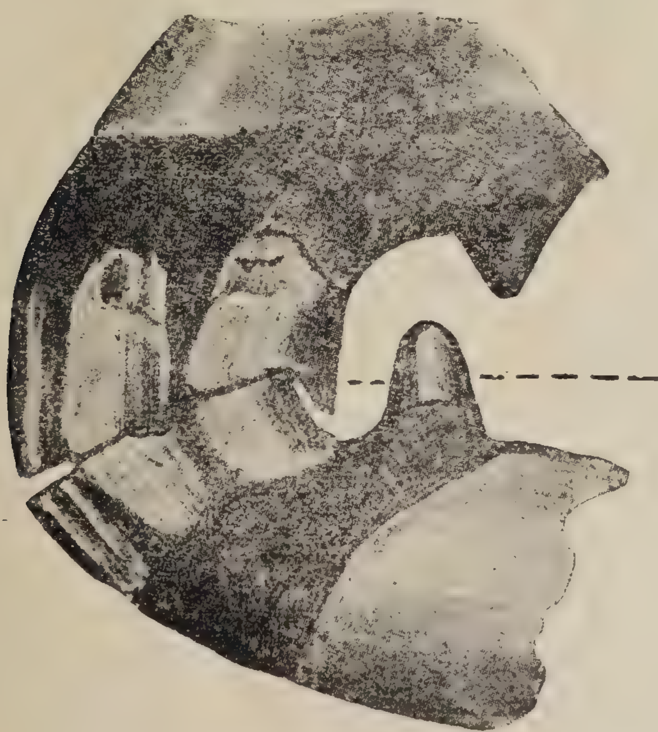

3.

4.

5.

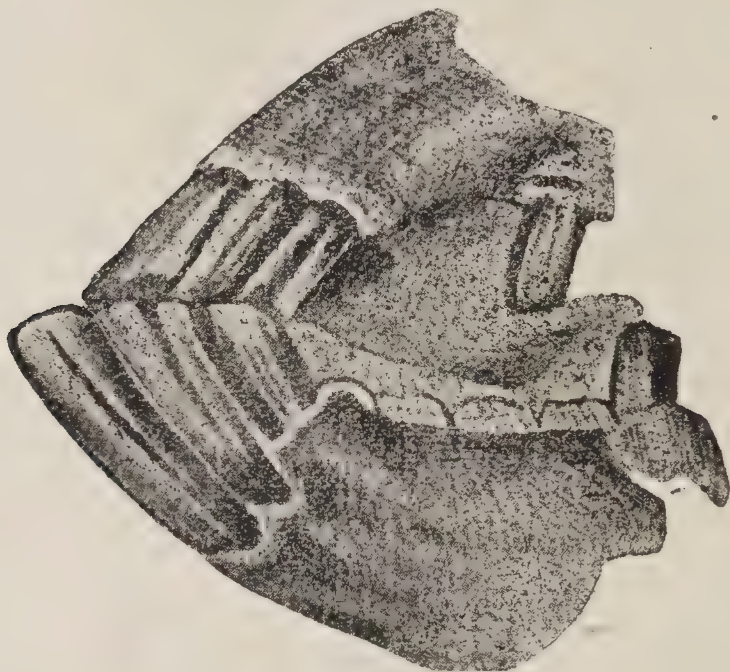
(малюнок 12-й).

Чим коняка молодча, тим у неї зуби стоять рівнїще, й їх меньше видно із щелепів (мал. 13-й); з лїтами ж вони витикають ся все більше й більше і, як дивитись на них збоку,

Після восьми лїт (малюнок 13-й).

то верхнї й спіднї сходять ся під гострим кутом і стають скіснїще до щелепів (мал. 14-й). Далї й самі щелепи з лїтами зміняють ся. У молодих коний, як дивитись на зуби

Зуби старої коняки (малюнок 14-й).

зверху, на чашечки,—щелепи бувають круглїщі, як зігнута дуга (мал. 2, 3 та иньчі), а в старих коний щелепи вирівнюють ся й дуга наче розправляєть ся (мал. 15). А до того

24 роки (малюнок 15-й),

тому, що спідня щелепа виходить трохи вперед проти верхньої, то останнї верхнї окрайки стирають ся неоднаково: з переду дужче, а ззаду меньше. Від того заднїй край буває довший, як кажуть, зуб стає схожий на **в о р о н я ч и й н о с и к** (мал. 13). Такими окрайки стають у 8—12 років.

Усе це треба добре памятати й довго придивлятись до коний, щоб привчити очі, бо без досвіду, зразу, дуже тяжко розпізнати лїта в коний. Особливе через те, що цигани та баришники навмисне нївечать старим коням зуби, щоб по них не можна було розгадати лїта. Є такі конї, в котрих

зуби бувають чорні, неначе вимазані в смолу. На таких смоляних зубах дуже трудно розпізнати, як вони постирались. Це знають цигани й нерідко випалюють старим коням чашечки на зубах гартованим залїзом, через що вони роблять ся схожими на смоляні. Не легко те ж розпізнати лїта у коний з прикускою, або з нерівними зубами.

Уже не раз здадувало ся, що на поміч зубам можна найти ще які иньчі знаки та прикмети, котрі підсобляють пізнавати в коний лїта. Так, наприклад, треба памятати, що старі конї мають позападалі очі, одвислі губи, сама коняка не буває баською або порською. Якщо вона білої масти, то в неї на мордї буває, як кажуть, гречка (чорне, або руде волосся купками), а в темних коний показуєть ся сивина. Далї, люди примічають, що в старих коний на ріпицї виростають хвостові вузли: ріпиця в деяких місцях робить ся грубша—отсї частини й звуть ся вузлами. Перший вузол робить ся між 12—14 роками, а другий після 18. Одначе цї признаки не дуже вірні, й часто буває, що вузли роблять ся в коний, котрим запевне нема ще й десять років. Насамперед треба пильнїще роздивляти ся зуби, бо хоч і по них можна помилитись, та вже, далебі, не так гірко, як по других признаках.

Воно, відомо, було б найкраще, як би й селянські конї виводити на ярмарок не инакше, як за сьвідоцтвом, або ж за кінським паспортом, який завжде буває в коний завідських. Тодї б зараз кожному було видно, за віщо він віддає гроші. А ще краще, як би в тому паспортї та помічав ся хазяїн. Тодї б легко було ловити злодіїв, котрі крадуть у селян коний і тим нищать бідних хлїборобів. Кожний знає, що немає в селї лютїщого лиха, як крадїж коний, бо від хитрого злодїя не можуть оборонити нї залїзні замки, нї люті собаки!

Зубами кінчають ся оглядини голови. Далї обдивляють ся **шию**. По нїй треба проводити рукою, щоб запримітити всякі опухи, чи пухирі, котрі найчастїще бувають на яремній (шийній) жилї (малюн. 16; б) від кровопускання. Також слїд берегти ся коростн, розчосів або затїрок. Бо хоч це буває й легко вигоїти, але все ж таки прийдеть ся гаяти час і гроші, щоб визволитись од тих вад.

На **спині** треба найпильніще обдивляти ся **холку**—степ, щоб не було на йому короси або нагнітів (мал. 16; 9). Нїколи не слїд купувати коня з цїєю хворобою, бо нагнїти бувають ріжні. Иньші приходить ся гоїти скілька місяців, а від других шкапина може й зовсїм здохнути. Нагнїти можуть бути й нижче холки, у тих місцях, де завжди надївають сїделки (мал. 16, 10—11).

Як дивлять ся на **плечі**, то помічають, чи не більше одне від другого, чи немає на них опухів, жовнів, (малюнок 16, 8) болячок, затїрок. Те саме може бути й на грудях. На **грудях** іще слїд дивити ся на те, щоб у коня була, як кажуть, глибока підпруга. Глибокою підпругою звуть ся такі груди, у котрих підгрудок спускаєть ся або ж нижче від ліктя, або стоїть у рівнї з ліктем. Конї з такою грудницею мають великі легкі, а тому нескоро втомлюють ся й уміють швидко бігати.

Плечі, шию й груди неодмінно треба лапати рукою, бо робочі конї найчастїще мають довгу шерсть, а під нею й не видно, що робить ся на самій шкурі.

Далї роздивляють ся **спину, черево, здухвини:**

Негарно, як спина бува ввігнута, як кажуть: сїдлиста, (мал. 16, 12), бо конї з такою спиною найчастїще бувають малосильні. Иньчі конї мають таке товсте черево, як жлукто. Сього не слїд вважати за ваду, бо таке черево найчастїще буває від лихих харчів. Одначе иноді велике черево показує на хворобу, хоч більше треба берегти ся перед дуже підтягненим, як то кажуть, сухорлявим черевом. Коняка, котра має такий живіт, як у хорта, запевне буде часто хворіти, не держати тїла й завжди буває худорлявою (мал. 16; 15).

Далї, по низу від черева до здухвин, вподовж останнїх ребер, у иньших коний буває запальний рівчак (мал. 16; 14). Таку коняку не слїд купувати, бо запал дуже не гарна хворість і її, далебі, нїколи не загоюють.

Не слїд забувати оглядїти ті місця, котрі не дуже видно: наприклад, **мошну (калитку),** бо там можуть бути нориці, котрі зостають ся після того, як жеребця негарно виложать. Иноди там розростаєть ся дике мясо, або опухають яєчка. У кобил треба обдивлятись **вимня.** Нарештї дивлять ся ко-

неві під хвіст, чи немає в нього в заду яких опухів, бородавок, або чи не випадає кишка.

Потім пильно обдивляють ся **ноги.**

Ноги—саме сила коня, і кожна хоч найменьча на них вада вже здешевляє шкапу. Через те й слід обдивлятись ноги яко мога найпильніще. Кожну ногу треба розглядати порізно й прирівнювати одну до другої: праву передню—до лївої передньої, а заднї те ж проміж собою. Оглядини краще всього починати зверху, від плеча.

Плечі та й усї ноги мало тільки окидати оком, а неодмінно треба облапувати руками. На плечах окрім того, що було сказано попереду, треба ще помічати, чи немає на них якихнебудь нориць, або шрамів. Багато є таких коний, у котрих саме на лопатцї можна знайти невеличкі рубцї, вершків на 3—4 один біля другого: цї рубцї зостають ся після заволоки і вказують на те, що вона колись засилялась конягї в лопатку, як та хворіла на плечеву храмоту. Се дуже недобре, бо ця хворість хоч і пройде, але не раз може знову вертатись, та й не легко гоїть ся (мал. 16; 7).

На **ліктї** часто бувають шипові жовни (мал. 16; 17). Хоч їх і не слїд вважати за велику ваду, алеж це недобре, найпаче тим, що цигани, бажаючи скрити таку жовну, розрізують її й видають, нїби коняка ненароком поранила собі ногу. Одначе, твердо памятаючи ту містину, де заводять ся шипові жовни, не трудно розпізнати запевне, з чим маємо дїло й тим більше, що, облапавши кругом розріза, можна найти твердий опух, несхожий на той, який буває при саднах.

Після плечий треба роздивитись **колїна.** Їх теж розглядають у парі й зо всїх боків. Не слїд, щоб одно було сухіще, або повнїще (мал. 16; 19) від другого; щоб на них не було садин або лисин, котрі роблять ся в полохливих коний, що бють ся, об віщо попало. Коли ж обидва колїна будуть позбивані, то про таких коний запевне можна думати, що вони спотикають ся та падають. Із заднього боку треба облапати **жили** аж від грудницї та до мички. Цї жили повинні бути однакові на обох ногах; коли ж буває инакше, то це вказує на їх хворість (мал. 16; 20).

Тут же нерідко находять і наливи (мал. 16 38—38). Наливи те ж можуть бути й коло колїн; коли вони бувають

із обох боків колїна так, що, надавлюючи на один бік, можна чути коливання з другого—то їх звуть **скрізняками** (мал. 16; 37). Маленькі наливи не дуже вадять коняцї, але ж великі, або скрізняки—вже недобра вада, і коняка, котра їх має, годить ся тільки до легкої роботи, бо від ваги швидко хроміє.

На передньому боцї, **коло пуза,** або й нижче, слїд примічати, як буде рости волосся. Треба памятати, що рідко які конї мають у цих місцях волосся кучеряве, а коли вже мають—то кучеряве волосся вже неодмінно буде на обох ногах. Коли ж кучері примічають ся тільки на однїй нозї, то це означає, що коняка колись хворіла на цю ногу, і їй в це місце втирали якусь гостру мазь. Цього не слїд забувати і при оглядинах заднїх ніг, бо й на них може бути те ж саме.

Дуже пильно треба роздивлятись **мичку, вінчик** та **копита,** щоб під мичкою не було ніяких рубцїв, шрамів або корости, що трапляєть ся при мокрицях. Бо хоч цигани й завіряють, а деякі селяни думають, що мокрицї—річ пуста, але ж иньші мокрицї дуже довго не гоять ся, а якщо нечисто держати коняку, то, й позагоювані, знову розятряють ся. Можна до того запустити мокрицї, що лишай скидає всю ногу, або прикинеть ся антонів вогонь.

Вінцї те ж повинні бути схожі один на другого й без усяких опухів та поранень. На вінцях або трошки нижче не рідко бувають норицї, котрі йдуть аж до копитного хряща: тут гноїть ся дуже довго. Ця хвороба додає багато мороки й робить коняку мало гожою до роботи (мал. 16; 25). Через те й треба придивлятись пильненько, чи немає в цьому місцї якоїнебудь щілинки й чи не сочить із неї хоч трішечки гною. Треба памятати, що у коний найчастїще хворіють копита. Через те нїчого й казати, що копита треба роздивлятись, яко мога, добре, бо на них дуже часто бувають усякі вади, котрі обезцїнюють коняку й роблять її неспосібною до роботи.

Добре копито буде чисте та гладеньке зо всїх боків: нї з около, нї ззаду, нї з боків на йому не буде рівчаків та рубцїв. Рівчаки завше йдуть у поперек і бувають найвиднїщі на зацїпи; це вказує на те, що коняка була колись —а може й тепер—недужа на опій (ревматизм). Такі копита

звуть ся йожовими (мал. 16; 29). Треба дуже пильно придивлятись, щоб розпізнати таке копито, якщо цигани захочуть його скрити, бо вони дуже хитро зачищають усї рубцї, вигладжують ріг пильником (терпугом), або склом і намазують салом, або стеарином. Найчастїще вони виводять на ярмарок коний із нарочито закаляними копитами, Це треба зразу запримічати і перш, нїж обдивлятись копита, слїд пообчищати болото паличкою, або ще краще—мокрою ганчіркою. Від ганчірки не тільки одчистить ся кізяк, але відітреть ся й усяка замазка, якщо нею буде замазане копито.

Хоч йожове копито—недобра річ, але ще гірше, як на копитї бувають не тільки поперешнї рубцї, а знаходять ся розколини (мал. 16; 26, 34) вподовж рога, зверху в діл. Маненькі, дрібненькі розколини недуже вадять конядї, але ж як вони роблять ся глибокими так, що тріска ввесь ріг, то це вже дуже недобре, бо така коняка повинна довго стояти без дїла, поки в неї не відросте новий ріг. Ця хвороба страшна не так сама по собі, бо всяку тріщину, хоч і не швидко, а можна загоїти,—але це вказує на слабе та кріхке копито. Коняка з кріхкими копитами може збивати собі ноги день у день і через те повинна буде більше стояти в стайнї, нїж робити. Розколини більше усього цигани скривають усякими замазками: чоботарським варом, воском із сажею та салом, або чим иньшим, що добре прилипає до рогу й може заліпляти тріщини. Щоб не проглядїти цїєї поганї, треба знати які містини найчастїще тріскають. На кожному копитї признають три таких містини, де ріг найдужче розпирається ся при ходьбі і через те він найчастїще тріскає на передку, чи на заціпі, коли тріщина робить копито схожим на коровячу ратицю,—це одно, а потім на обох заднїх вуглах, коло пяток. Оттут і слїд завжди шукати розколин.

Як що коло копита добре, без вад, то далї слїд по ряду піднимати ноги й обдивитись у кожній стрілцї та підошву. На стрілки треба не тільки дивитись, але й облапати їх пальцями. У здоровій стрільцї пальцем можна намацати тверду основу, наче хрящ; а якщо палець грузнути ме й на йому буде зоставатись вонючий гній, то вже запевне можна сказати, що стрілка гниє, й треба чи мало поморочитись,

щоб її загоїти. Слід памятати, що коний, у котрих гниють стрілки, баришники кують на грубі підкови з високими гаками, щоб підошва не терлась об землю, бо тільки тоді коняка не буде шкандибать.

Недобре теж для робочої коняки, якщо вона має повні, скісні або здавлені (вузькі) копита. Найгірші копита повні через те, що кінь із такими копитами часто збиває собі ноги й хворіє на наминки та на що иньче. Та ще недобре й те, що незнаючі люди дуже часто купують коний із такими копитами, наче за зовсім добрі. Через те тутечки слід сказати, як баришники скривають ці вади.

Повне копито вони зрізують із країв (опорочний край) і підковують на грубу підкову; через те воно показуєть ся й вищим й вузчим; та й підошва не достає да землї.

Скісне—зрізують із покатого боку; до підкови ж під супротивний край приварюють високий гак, і через те здаєть ся, що коняка має копита круті та рівні.

Вузьке, чи здавлене підковують на таку підкову, котра буде ширша від самого копита, а вугли, котрі зостають ся між підковою та рогом, замазують замазкою—і копито робить ся ширшим.

Усе це слід знати, щоб не переплатити за таку коняку більше гроший, нїж вона того коштує.

Заднї ноги обдивляють ся так само, як і переднї: лапають руками, рівняють один суставець до другого: кульші, колїнка (скаковий суставець), пута, вінці, мички, копита. На заднїх ногах найпильнїще треба обдивлятись **колїнки,** бо конї часто хворіють на шпат (костець) (мал. 16; 27). Шпат пізнають через те, що одно колїнко буває грубше від другого; а як це бува мало замітно, то роблять шпатову пробу. Для цього згинають ногу й держать її так скілька хвилин, а далї пускають додолу: якщо коняка хворіє на шпат, то після цього вона починає шкандибать.

Оглядївши оттакечки коня порізно, треба його ще раз обдивитись цїлого разом, зі всїх боків. Тут доглядають, чи всї супротивні части її рівні, чи вони приходять ся одна в одну, чи коняка не кривобока, чи не вузькогруда. Додивлюють ся, як вона стоїть: чи впираєть ся однаково на всї ноги, або ж одну якунебудь відставляє, чи часто вона пере-

ступає з ноги на ногу. Здорова коняка ставить усї ноги рівно, на одвіс, не виносить нї одної ноги вперед, чи назад, або в бік. Якщо ж коняка хворіє на яку небудь ногу, то вона її жалїти ме й через те буде ставити так, щоб меньше на неї надавлювати: стає не всією ступнею, а тільки зацїпом, або пяткою, чи боком.

Тут же треба додати, що не кожний, дивлячись на криву коняку, розпізнає,—на яку ногу (праву чи лїву) вона шкандибає. Щоб це на певне вгадати, треба більше дивитись на голову, нїж на ноги: кінь хворий на передню ногу підіймає голову тодї, як упираєть ся на хвору ногу, а кульгаючи на яку небудь задню, навпаки опускає голову тодї, як ступає хворою ногою. Відомо, що як кінь махає головою, то вкупі рухають ся вуха, а через те й є приказка: як хочеш пізнати, чи шкандибає коняка, то перше всього дивись на вуха. Усе це слїд знати, а найбільше—про ноги, бо, як уже сказано, конї тільки й купують ся, що для ніг.

Отакий огляд роблять на коняцї як стоїть, але, далебі, це ще далеко не все. Уже згадувалось давнїще, що иньші хвороби та вади можна розпізнати тільки після пробіжки. Через те й треба випробувати коняку н а х і д.

Пробують її всякою ходою: і поступцем, і тюпки, і на вскоки, бо иньші конї добре ходять тільки одною якоюнебудь ходою, а на других кують—засїкають ся. Хоча засїчки мало вадять робочій коняцї, але все ж не вадить знати, як про це довідуватись.

Через те треба й на хід пробувати коняку самому, а не довірятись циганові, бо продавець знає, на якій ходї його коняка збиває й нїколи не пустить її тією ходою. Треба випробувати коняку не тільки під верхом, як це робить ся по ярмарках, або ще й гірше—тільки на поводї, а треба її ще запрягти й у віз. Бо иньші конї добре ходять тільки без упряжки, а в запряжцї бувають норовисті.

Для проби не слїд запрягати важкого воза, або ж такого, котрий дуже деренчить, бо кінь, якщо він непривичний, може злякатись того деренчання й поносити, хоча до того він був і плохий. Через те можна признати й добру коняку за норовисту. Ваги теж не треба накладати великої, бо на ярмарку кінь може чого злякатись, або який хлопяга опереже

його батогом—як це водить ся по наших ярмарках,—а кінь дуже рвонеть ся та й зашкодить собі ногу, чи що иньше. Та й те треба памятати, що як буде ця коняка своєю власною, то ніякий хазяїн не гнати ме її підтюпцем чи навскок з вагою; то не варт її так і випробовувати.

Щоб дізнатись, чи кінь не засїкає, роблять так: намазують коло мичок крейдою, і якщо кінь засїкаєть ся, або кує, то крейда на тих містинах, які він буде зачіпати, посходить.

От як коняка вже пробіглась і видно, що вона не кульгає ні на одну ногу й не засїкає, тоді треба знову подивитись їй у ніс та на здухвини. У здорової коняки від недовгого бігу не будуть текти із носа вискряки, й сама вона дуже не засапаєть ся. Якщо ж із носа текти муть сопляки, або ж гній, то вже треба думати, що коняка сапата.

Буває й так, що иньша коняка після того, як хоч трохи пробіжить ся, починає харчати. Такого коня не слїд теж купувати, бо цей свист та харчання вказують на важку хворобу—свистівну задишку або удушшя,—від якої вже коня не можна врятувати. Тут ще слїд знати, що цигани по всяк час завіряють, буцїм то у коня тїсний хамут і через те кінь харчить. Краще всього це можна вивірити, пробуючи коняку без хамута, під верхом: коли він з удушшям, то харчати ме однаково й без упряжки. Якщо після пробіжки кінь починає дуже хитати боками і здухвини глибоко западають, або ще й показуєть ся запальний рівчак, то про таку шкапу можна думати, що вона певно нездужає запалом. І хоч запали бувають ріжні і від иньших коні видужують, але не всякий запал можна й згоїти.

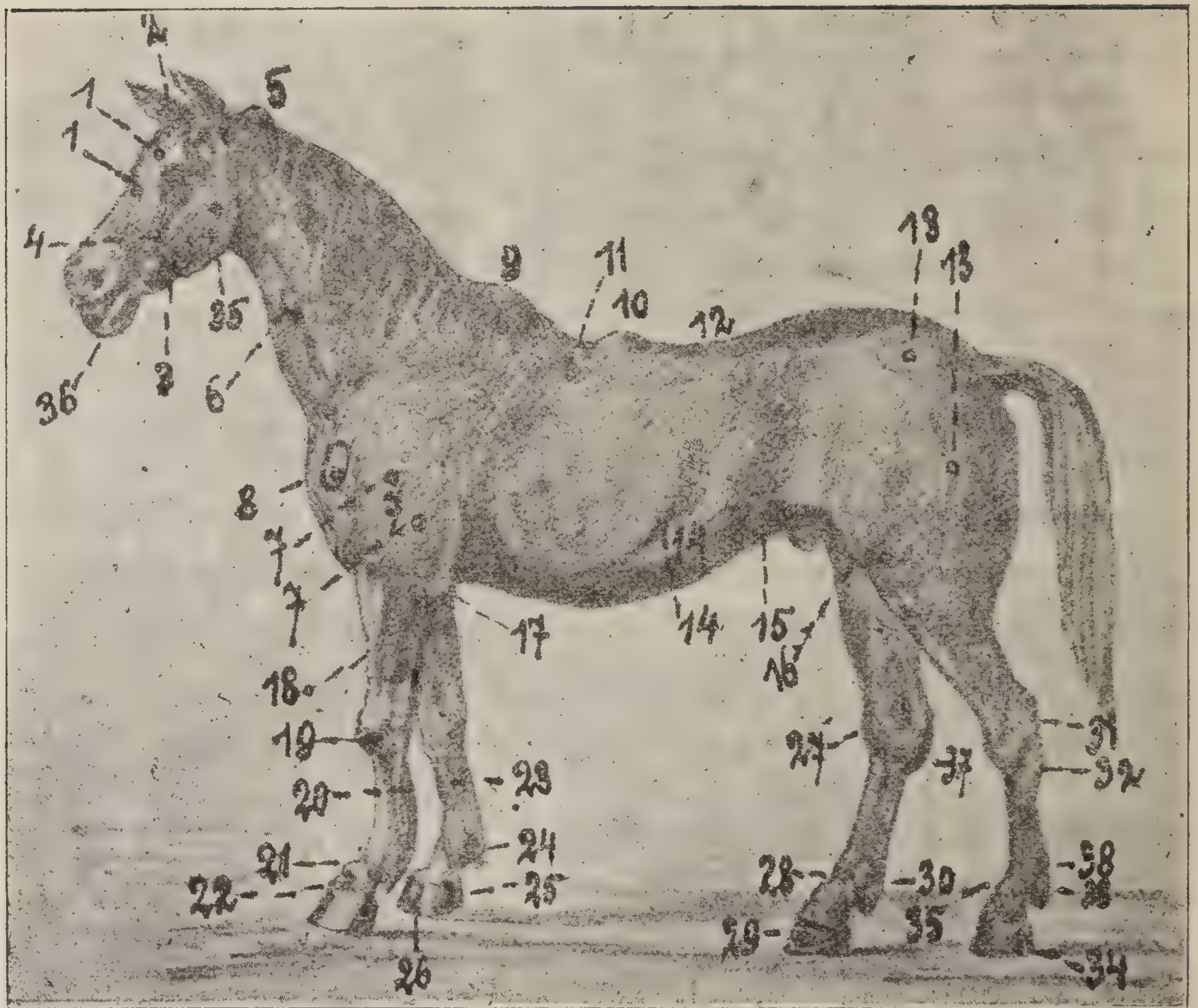
Як уже упевнились, що й після проби на хід, кінь не виказує ніяких недобрих прикмет, треба, потихеньку його проводячи, ще раз подивитись на ноги, бо бувають і такі хвороби, що кінь зовсїм не жалуєть ся на ноги, поки стоїть, а тільки побігає трішки, аж і стає хворіти: шкандибає, тремтить, або не впираєть ся вірно ногами. Баришкики це знають і нарочито перед продажем видержують таких коний по стайнях, щоб вони поменьше ходили та не натруджували б собі ніг.

От такечки пильно слїд було б обдивити ся кожну коняку, котру приходить ся купувати на ярмарку, бо хоча

цигани знають багато ще иньших способів, як ховати ріжні кіньскі вади та хвороби, одначе такий огляд, як оце роскасано, все ж чимало може боронити від усяких помилок та лиха. Ці огляди, хоч їх і не легко робити по ярмарках, не дають циганові оплентати покупця та вимантачити в нього трудову копійку за якунебудь ледащицю.

А як ще між нашими селянами зпоконвіку водять ся такі звичаї, що й покупець і його кум ідуть на ярмарок добре під чаркою, то зовсім зрозуміло, що вони часто не доглядають великих вад: пяненькій людині всяка коняка покажеть ся бадьорніщою. А иньші, то далебі з хвастющів купують коний, як кажуть, з одного погляду. Воно правда, кожному цікаво почванить ся перед людьми, але ж опісля від того може бути дуже гірко.

Через те—скажемо іще раз—ніколи не слід хапатись, а треба твердо памятати той порядок, у якому повинно ся роздивлятись коняку по частях.

(малюнок 16-ий).

1—місце, де зостають ся рубцї від заволок, котрі всиляють ся сюди при хворобах мізку; 2—зсадина на лобі під чолкою; 3—зубна нориця; 4—місце, де випирають кістки від полїпа; 5—опух на потилицї (пухлина); 6—нориця на яремній (шийній) жилї від нечистого кровопускання; 7—рубцї від заволоки при „плечевій храмотї“; 8—затирка від хамута; 9—нагніт на холцї; 11—нагнїти на спинї; 12—сїдлиста спина; 13—рубцї від заволоки при храмотї окиста; 14—запальний жолоб; 15—піджаре черево; 16—жовна; 17—шипова жовна; 18—колїнна жовна; 19—колїнний гриб; 20—застаріла хвороба жили (хронїческое воспаленїе сухожілїй); 21—костиці; 22—засїчка вінця; 23—костиці; 24—путова жовна; 25—нориця вінчика; 26—тріщина копита; 27—шпат; 28—костиці; 29—йожове копито; 30—путова жовна; 31—жовна заднього колїна; 32—заяча нога; 33—костиці; 34—тріщина рога; 35—рубцї від заволоки, котра засилюеть ся при хворобах очий; 36—поляри к до спідньої губи; 37—скрізняк; 38—наливчики.

Ціна 25 фен.